

СУБНАЦІОНАЛЬНІ ПРАВОВІ СИСТЕМИ: ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ

SUB-NATIONAL LEGAL SYSTEMS, APPROACHES TO DETERMINING

Лук'янов Д.В.,

кандидат юридичних наук, доцент,

в. о. головного ученого секретаря

Національної академії правових наук України

У статті розглядається феномен складних національних правових систем, які мають у своєму складі інші правові системи. Розглядаються приклади подібних систем на досвіді Квебеку в Канаді та штатів у США. Автор пропонує позначати ці системи як субнаціональні. Виокремлено особливості субнаціональних правових систем.

Ключові слова: правова система, субнаціональна правова система, Квебек, США.

В статье рассматривается феномен сложных национальных правовых систем, которые имеют в своем составе иные правовые системы. Рассматриваются примеры подобных систем на опыте Квебека в Канаде и штатов в США. Автор предлагает обозначать данные системы как субнациональные. Выделены особенности субнациональных правовых систем.

Ключевые слова: правовая система, субнациональная правова система, Квебек, США.

The article examines the complex phenomenon of national legal systems, which are composed of other legal systems. Examples of such systems on the experience of Quebec in Canada and States in the USA. The author proposes to designate these systems as sub-national. Selected characteristics of sub-national legal systems.

Key words: legal system, sub-national legal system, Quebec, USA.

Постановка проблеми. Незважаючи на значні напрацювання в дослідженні правових систем сучасності, багато аспектів їх сутності, видів, закономірностей функціонування та взаємодії ще недостатньо досліджено. Серед них – питання про види існуючих у світі правових систем, критерії їх розмежування. У зв'язку із цим варто згадати вислів Р. Род'єра, що вже став хрестоматійним: «Класифікацій існує майже стільки ж, скільки й компаративістів» [1, с. 27]. Компаративісти ще в XX ст. звернули увагу, що в деяких державах фактично існує декілька правових систем, які співіснують між собою та водночас регулюють суспільні відносини на певній території.

Актуальність обраної теми зумовлюється також тим, що однією з тенденцій наприкінці XX – на початку XXI ст. є загальна глобалізація, що проявляється в установленні тісних відносин між економічними, політичними та правовими системами світу. Взаємодія правових систем світу, які суттєво відрізняються одна від одної, мають різне культурне, національне й релігійне підґрунтя, часто призводить до труднощів у правозастосуванні, до непорозуміння та соціальних конфліктів. Тому дослідження різних правових систем світу, які проводить компаративістика, являє собою одну з найактуальніших проблем сучасності.

Стан дослідження. Американський компаративіст К. Осаке дійшов цілком справедливого висновку, що в порівняльному правознавстві виокремлюють три напрями порівняння: інститути, цілі та рівні [2, с. 56; 3, с. 244]. Якщо прийняти цю тезу за задану систему координат, то метою виступає характеристика правових систем у межах останнього з названих напрямів порівняння, тобто в основу порівняння покладено такий критерій, як рівень правової системи.

Найбільш поширеним є підхід, коли всі правові системи визначаються як національні, а через їх сукупність визначається вся правова карта сучасного світу. Членами Організації Об'єднаних Націй нині є 193 країни (лише Ватикан із загальноновизнаних держав не є членом ООН), кожна з яких має власну національну правову систему [4].

Однак сьогодні в юридичній науці та практиці загальноновизнаним є факт, що в окремих державах водночас може існувати декілька правових систем, які також мають ознаки самостійної правової системи, або ж можуть існувати правові системи, які охоплюють набагато більший правовий простір без прив'язки до території держави. Так, В.В. Оксамитний розширює перелік правових систем за рахунок інших державно організованих спільнот: внутрішньодержавних утворень, залежних

територій, державоподібних утворень (невизнаних держав), міждержавних об'єднань [5, с. 3]. Повністю поділяємо такий підхід, проте він потребує певного уточнення, розширення й відповідного термінологічного визначення правових систем.

Метою статті є надання загальної характеристики та термінологічного визначення правових систем, що існують у межах певної національної правової системи.

Виклад основного матеріалу. Професор У. Бернам, один із найбільших фахівців із права США, у фундаментальній праці «Правова система Сполучених Штатів Америки» звернув увагу, що зрозуміти правову систему США неможливо без з'ясування її державного механізму. Однією з важливих особливостей він вважає американський федералізм. Учений пише, що фактично США – це країна, яка складається з 51 держави: 50 державних механізмів штатів та окремої федеральної системи. У кожному із цих державних механізмів існує власна правова система [6, с. 45]. Таким чином, ми маємо державу, у якій водночас співіснує 51 правова система.

Десята поправка до Конституції США закріплює принцип розподілу повноважень між штатами та федеральним урядом: «Повноваження, що не передано цією Конституцією Сполученим Штатам і не заборонено нею окремим штатам, належать, відповідно, штатам або народом» [7]. На підставі цієї норми кожен штат вважається самостійним і незалежним у питаннях власного життя, створення власної правової системи, видання законодавчих актів із будь-яких питань за винятками, встановленими в Конституції США та конституціях штату. Це положення призвело до того, що багато сфер правового регулювання віднесено до повноважень штатів: цивільне, сімейне, договірне, торговельне, кримінальне право, судоустрій, судовий процес тощо. Федеральне законодавство відіграє вирішальну роль у регулюванні питань економіки, фінансів, оборони, трудових відносин, охорони природи, митних правил, авторських прав тощо [8, с. 717]. Водночас У. Бернам підкреслює, що важливе значення для співіснування федеральної системи та систем штатів відіграє доктрина «переважаючої сили», яка склалася в практиці Верховного Суду США та зміст якої полягає в наданні більшої юридичної сили федеральним нормам у разі існування колізії з нормами штатів [6, с. 93].

Як термінологічно правильно позначати такі правові системи?

Правові системи, що існують у межах певної національної правової системи, пропонуємо визначати як субнаціональні.

Приставка «суб» має латинське коріння – «sub» та перекладається як «під». «Великий тлумачний словник сучасної української мови» дає такі значення: а) розташований поблизу, нижче або під чим-небудь (у такому значенні він застосовується в слові «субтропіки», вказуючи на близькість того, що названо мотивуючим іменником «тропіки»); б) підпорядкований, підлеглий (у такому значенні він застосовується в слові «субінспектор», акцентуючи увагу на підпорядкованому статусі щодо мотивуючого іменника «інспектор»); в) неосновний, другорядний, менший (у такому значенні він застосовується в слові «субкультура», підкреслюючи похідний характер від іменника «культура») [9, с. 1211].

Таким чином, ми маємо можливість відмежувати їх від національних правових систем, з якими їх часто змішують. Водночас це дозволяє підкреслити їх нерозривні зв'язки, які полягають у близькому співіснуванні, регулюванні єдиних суспільних відносин, похідному й підпорядкованому характері субнаціональної системи.

Наявність субнаціональних систем у складі національної правової системи не є винятком, вони досить поширені в сучасному світі. Такий характер мають правові системи десятих суб'єктів федерації Канади. Особливо гостро це

питання розглядається щодо провінції Квебеку, правовий статус якої дозволяє говорити про асиметричний характер федерації. С.Ю. Данілов підкреслює, що фактично Квебек із часу заснування наділявся особливим статусом. Ще до прийняття Конституційного акта 1867 р., у якому Квебек було визнано співзасновником федерації поряд із трьома англійськими суб'єктами, він домігся від влади метрополії як попередньої угоди вступу до федерації права імплементувати Цивільний кодекс Франції 1804 р. [10, с. 101]. Статус Квебеку на сьогодні регулюється 19 статтями Конституційного акта 1867/1982 рр., 7 статтями Хартії прав і свобод канадців, 4 федеральними статутами, 6 провінційними статутами, 5 постановами федерального парламенту, 9 рішеннями Верховного суду Канади, 5 постановами федерально-провінційних конференцій [10, с. 108].

Квебек, на відміну від інших провінцій, має особливі права у сфері створення місцевого законодавства й судочинства, право офіційного застосування французької мови в усіх державних установах, виключні права на утримання прибуткового податку, особливі програми медичного обслуговування та страхування. У 2006 р. Парламент Канади прийняв резолюцію «Про самобутній народ Квебеку», у якій підтвердив передачу питань мови, культури й імміграції на території Квебеку у виняткову компетенцію провінції.

Особливо гостро постає питання про статус таких правових утворень у федеративних державах. Ускладнення національної правової системи, формування в її межах автономних регіональних правових систем, як правило, є наслідком складних історичних процесів становлення й розвитку відповідної федеративної держави. У такому разі існування регіональної правової системи, що вирізняється як специфікою нормативної основи (законодавства), так і особливостями правозастосовної практики та правової ідеології, є однією з неминучих поступок, що роблять можливим як створення федеративної держави, так і збереження державної єдності в цілому [11, с. 37]. Досвід показує, що наявність подібної правової автономії в деяких випадках призводить до формування й збереження правової системи, побудованої на зовсім інших принципах, ніж національна правова система.

Приклад подібної субнаціональної правової системи – правова система штату Луїзіана в США, який характеризують як «острів цивільного права в морі загального права» [12, с. 1, 2]. Історично це пов'язано з тим, що англійські колоністи привезли до колоній загальне право Англії, перші 13 штатів його прийняли, інші наслідували їх, вступаючи до Союзу. Однак Луїзіана зберегла цивільне право, яке діяло на той час, коли Франція відступила цю територію Англії [13, с. 67; 14; 15]. Сьогодні Луїзіана – територія кодифікованого права [16, с. 25]. Також ми вже згадували про правову систему Квебеку, яку через широку рецепцію французького права також відносять до континентальної, або змішаної, моделі.

Це дало підстави окремим ученим говорити про можливість поділу національних правових систем за критерієм їх однорідності на моноядерні та поліядерні. Більшість правових систем сучасності, на переконання прибічників такого поділу, можна віднести до моноядерних. Є.О. Оспанов зазначає: «Слідуючи алгоритмам розвитку єдиного стилю правового мислення, ці правові системи мають, як наслідок, також одноядерну будову. Правові системи з поліядерною структурною організацією, навпаки, беруть за основу два й більше стилі правового мислення» [17, с. 10]. Як найбільш яскравий приклад правових систем із поліядерною структурною організацією наводять правову систему Канади, до якої входить правова система провінції Квебеку та правова система США зі штатом Луїзіана [17, с. 10].

Однак субнаціональні правові системи не слід вважати прерогативою держав із федеративним устроєм.

Так, наприклад, загальноновизнаним фактом є наявність правової системи Фарерських островів, що є самокерованою територією в складі Данії, щодо якої діє принцип обов'язковості підтвердження юридичної сили нормативних правових актів Данії парламентом Фарерських островів [18, с. 21].

Є також більш широке розуміння поняття субнаціональної правової системи (субнаціонального правового простору), коли під нею фактично розуміється правова система будь-якої території держави, наділеної певними суверенними правами (кантону, штату, провінції тощо) [19; 20]. Так, окремі вчені, наприклад Є.О. Винниченко, на цій підставі пропонують розгорнуту класифікацію на такі види правових систем:

1) однорівневі правові системи унітарних держав, під якими розуміється сукупність позитивного права, правової культури та юридичної практики окремо взятої простої унітарної держави, у якій вся територія поділяється на адміністративні одиниці, чий державно-правовий статус повністю визначається й регулюється правовою системою цієї держави;

2) дворівневі правові системи складних унітарних держав, які виникають та оформлюються в країнах зі складним державно-правовим устроєм, що враховує, зокрема, юридичні особливості одного або декількох автономних утворень за відсутності подібної самостійності всіх інших частин держави;

3) дворівневі правові системи регіоналістських держав (напівфедерацій), які розглядаються як перехідні, такі, що послідовно перетворюються на федеративні держави;

4) дворівневі правові системи федеративних держав, що мають як федеральну правову систему, так і регіональ-

ні правові системи. Останні можуть функціонувати в межах суб'єктів федерацій;

5) трирівневі правові системи федеративних держав, прикладом яких слугує Російська Федерація, у якій, крім федеральної й регіональної правових систем, функціонують двоїсті системи окремих країв та областей;

6) паралельні (дуалістичні) правові системи держав, які, крім офіційних правових систем, існують і здійснюють значний вплив на національні правові системи, побудовані на релігійних поглядах, звичаях і традиціях народу;

7) конкуруючі правові системи держав, у яких історично сформовані звичаєві чи релігійні правила поведінки вступають у протиріччя з вимогами державної правової системи. Прикладом можуть слугувати світські держави, у яких релігійні догми, що існують уже сотні років, нерідко перешкоджають реалізації офіційно закріплених правових приписів [21, с. 181].

Висновки. Отже, маємо підкреслити, що субнаціональні правові системи перебувають у нерозривному зв'язку з національною, однак не співпадають із нею. Особливості субнаціональної правової системи є такими:

1) створення й існування в межах національної правової системи;

2) несамостійне значення та функціонування лише в контакті з національною системою, складовою частиною якої вона виступає;

3) підлеглий щодо національної системи характер;

4) певний ступінь автономності в регулюванні суспільних відносин щодо національного рівня правового регулювання;

5) можливість побудови на інших типах права, ніж національна система.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Rodire R. Introduction au droit compare / R. Rodire. – Paris : Precis Dalloz, 1979. – 161 p.
2. Осаке К. Сравнительное правоведение в схемах: общая и особенная части / К. Осаке. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : Дело, 2002. – 464 с.
3. Захарова М.В. Российская правовая система: проблемы идентификации и развития / М.В. Захарова // Русский закон. – 2008. – Т. LXVII. – № 2. – С. 243–259.
4. Члены Организации Объединенных Наций [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.un.org/ru/members>.
5. Оксамытний В.В. Правовые системы современного мира: проблема идентификации: открытая лекция / В.В. Оксамытний. – К. ; М. ; С. : Логос, 2008. – 36 с.
6. Бернам У. Правовая система США (третий выпуск) / У. Бернам. – М. : Новая юстиция, 2006. – 1216 с.
7. Конституція США [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://uk.wikisource.org/wiki/Конституція_США.
8. Правовые системы стран мира : [энцикл. справ.] / отв. ред. А.Я. Сухарев. – 3-е изд. – М. : НОРМА, 2003. – 976 с.
9. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і гол. ред. В.Т. Бусел. – К. ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2003. – 1427 с.
10. Данилов С.Ю. Правовое регулирование «специального статуса» субъекта федерации: дифференциация права на примере статуса Квебека / С.Ю. Данилов // Право. – 2012. – № 2. – С. 99–108.
11. Личичан О.П. К вопросу о правовых системах субъектов Канадской Федерации / О.П. Личичан // Академический юридический журнал. – 2011. – № 2(44). – С. 37–41.
12. Zekoll J. The Louisiana Private-Law System: The Best of Both Worlds / J. Zekoll // EUR. & CIV. L. F. – 1995. – № 10. – P. 1–2.
13. Post C. Gordon. An introduction to the Law / C. Post. – N.J. : Englewood Cliffs, Prentice-Hall, 1963. – 185 p.
14. Gross, Ariela Julie, Legal Transplants: Slavery and the Civil Law in Louisiana (May 12, 2009) // USC Law Legal Studies Paper № 09-16.
15. Del Duca, Louis F. and Levasseur, Alain, Impact of Legal Culture and Legal Transplants on the Evolution of the U.S. Legal System (July 2, 2010) // American Journal of Comparative Law, Forthcoming; Penn State Legal Studies Research Paper № 23-2010.
16. Маркова-Мурашова С.А. Смешанные правовые системы / С.А. Маркова-Мурашова // Вестник Санкт-Петербургского университета МВД России. – 2006. – № 1(29). – С. 24–31.
17. Оспанов Е.А. Защита правовой системы в условиях кризиса: теоретический аспект : дисс. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 / Е.А. Оспанов ; Южно-Уральский гос. ун-т. – Челябинск, 2014. – 227 с.
18. Давид Р. Основные правовые системы современности / Р. Давид, К. Жоффре-Спинози ; пер. с фр. В.А. Туманова. – М. : Международные отношения, 1999. – 400 с.
19. Martinico, Giuseppe and Delledonne, Giacomo, Exploring Subnational Constitutionalism (July 11, 2012) // Perspectives on Federalism. – 2012. – Vol. 4. – Issue 2. – 316 p.
20. Delledonne, Giacomo and Martinico, Giuseppe, Legal Conflicts and Subnational Constitutionalism (January 2011) // EUI Working Paper LAW № 2011/03.
21. Винниченко Е.А. Классификация правовых систем / Е.А. Винниченко // Вестник Брянского государственного университета. – 2012. – № 2. – С. 181–183.